

а

б

Мал. 73. Бярэзінскі біясферны запаведнік:
а — рака Бярэзіна; б — тыповы прадстаўнік — бабёр

Падвядзём вынікі. Усходне-Беларуская правінцыя — самая маленькая. У Заходне-Беларускай правінцыі шырока распаўсюджаны ўзвышшы, а ва Усходне-Беларускай — формы рэльефу, звязаныя з лёсападобнымі адкладамі (яры, лагчыны, суфазійныя западзіны). У глебавым покрыве правінцый самая высокая доля дзярнова-падзолістых глеб. Для правінцый характэрна найменшая лясістасць.

Праверце сябе. 1. Якія асаблівасці геаграфічнага становішча Усходне-Беларускай правінцыі? 2. Якія кліматычныя рэкорды краіны зафіксаваны ў межах правінцый? 3. Чаму ў Нёмана кароткі перыяд разводдзя?

Праблемныя пытанні. 1. Чым тлумачыцца складаная структура Заходне-Беларускай правінцыі (3 акругі і 15 раёнаў) і простая — Усходне-Беларускай правінцыі (1 акруга і 4 раёны)?

Ад тэорыі да практыкі. 1. Назавіце экалагічныя праблемы правінцый і прапануйце шляхі іх вырашэння. 2. Распрацуйце праект буклета па арганізацыі новых прыродаахоўных тэрыторый Заходне- і Усходне-Беларускай правінцый.

§ 21. Перадпалеская і Палеская правінцыі

Успомніце. Які рэгіён Беларусі найбольш багаты на мінеральныя рэсурсы? Дзе ў Беларусі праходзіць мяжа змешаных і шыракалістых лясоў?

1. Геаграфічнае становішча правінцый. Перадпалеская і Палеская правінцыі распасціраюцца ад заходняй да ўсходняй мяжы краіны больш

Мал. 74. Геаграфічнае становішча Перадпалескай і Палескай правінцый

чым на 550 км. Перадпалеская правінцыя ахоплівае паласу раўнін на поўдзень ад Беларускай грады, а Палеская прадстаўлена ў асноўным нізінамі (мал. 74). Перадпалессе — сярэдняя па плошчы правінцыя (20,6 % тэрыторыі Беларусі), а Палессе — самая вялікая (28,7 %).

2. Геалагічная будова. Карысныя выкапні. Рэльеф. Вялікая плошча і выцягнутасць правінцый з захаду на ўсход абумовілі іх складаную тэктанічную будову. Заходняя частка Перадпалескай правінцыі адносіцца да Падляска-Брэсцкай упадзіны, Палескай седлавіны, схілаў Беларускай антэклізы, а ўсходняя частка — пераважна да Аршанскай упадзіны, Жлобінскай седлавіны і Варонежскай антэклізы. Яшчэ больш складаная тэктанічная будова Палескай правінцыі, у межах якой вылучаецца сем тэктанічных структур. Найбольш складанай структурай з’яўляецца Прыпяцкі прагін з глыбінёй залягання фундаменту ад 1 да 6 км. На поўдні ў межах Украінскага шчыта

Якія тэктанічныя структуры вылучаюцца на поўдні Беларусі?

і Мікашэвіцка-Жыткавіцкага выступу фундамент знаходзіцца блізка да паверхні.

У платформавым чахле правінцый (асабліва Палескай) сустракаюцца адклады ўсіх геалагічных перыядаў — ад верхнепратэразойскіх да чацвярцічных. Па магутнасці ў заходняй частцы правінцыі пераважаюць адклады пачатку палеазою, на ўсходзе — дэвону, якія фарміруюць тоўшчу ў 4 км. Растлумачце, чаму ў Палескай правінцыі такая складаная будова платформавога чахла.

Магутнасць чацвярцічных адкладаў у правінцыях памяншаецца з поўначы на поўдзень ад 80 да 30 м. Іх фарміраванне звязана з дзейнасцю сожскай (у Перадпалессі) і днiproўскай (у Палессі) стадыя прыпяцкага ледавіка. Часцей сустракаюцца флювіягляцыйныя (водна-ледавіковыя), балотныя, азёрныя і алювіяльныя адклады.

Палескую правінцыю можна лічыць найбагацейшым на мінеральныя рэсурсы рэгіёнам Беларусі. Тут распрацоўваюцца радовішчы нафты, каменных солей, шкловых пяскоў, вогнетрывалых і цагельных глін, будаўнічых пяскоў і каменю, торфу. Шмат карысных выкапняў разведана і будзе распрацоўвацца ў перспектыве (буры вугаль, гаручыя сланцы, гіпс, каалін, мел і мергель). Радовішчы будаўнічых матэрыялаў, фармовачных пяскоў і торфу сустракаюцца і ў межах Перадпалескай правінцыі. У Перадпалессе заходзіць каліяносны басейн са Старобінскім радовішчам калійных і каменных солей.

Мал. 75. Тыповы рэльеф Перадпалескай правінцыі (Баранавіцкая раўніна)

Мал. 76. Тыповы рэльеф Палескай правінцыі (Сярэдняпрыпяцкая нізіна)

Для правінцый характэрны раўнінны рэльеф з абсалютнымі вышынямі 150–180 м у Перадпалессі і 105–140 м у Палессі. У Перадпалессі распаўсюджаны водна-ледавіковыя раўніны: Прыбугская, Цэнтральнабярэзінская і інш. (мал. 75). У Палессі пераважаюць азёрна-алювіяльныя нізіны. Плоская паверхня ўскладняецца дзюнамі і затарфаванымі катлавінамі (мал. 76). У раёне здабычы калійных солей і будаўнічага каменю шмат тэхнагенных формаў рэльефу.

3. Асаблівасці клімату і гідраграфіі. Клімат правінцый цёплы, няўстойлівы і ўмерана вільготны. З захаду на ўсход узрастае кантынентальнасць клімату і змяняюцца асноўныя кліматычныя паказчыкі. Сярэднія тэмпературы студзеня паніжаюцца з захаду на ўсход ад $-2,3$ да $-4,5$ °С. Сярэдняя тэмпература ліпеня павышаецца з поўначы на поўдзень ад $+18,8$ да $+20,1$ °С. У Палескай правінцыі фіксуюцца самыя высокія ў Беларусі летнія (паўднёвы ўсход) і зімовыя (паўднёвы захад) тэмпературы, самы працяглы вегетацыйны перыяд і самая вялікая сума тэмператур за перыяд.

У Перадпалескай правінцыі выпадае 600–650 мм ападкаў у год, а Палеская правінцыя (за выключэннем цэнтральных раёнаў) характарызуецца найменшым увільгатненнем — 550–650 мм. У апошнія гады клімат Палескай правінцыі набліжаецца да лесастэпавага.

У межах якой агракліматчнай вобласці размешчана большая частка правінцый?

Чым тлумачыцца вялікая розніца зімовых тэмператур?

Мал. 77. Рака Прыпяць

Большая частка правінцый адносіцца да басейна Прыпяці (мал. 77), заходнія раёны Перадпалесся і Палесся — да басейна Заходняга Буга. На ўсходзе працякае самая паўнаводная рака краіны — Дняпро і яго буйныя прытокі — Бярэзіна і Сож. У большасці рэк пераважае снегавое жыццеленне, а ў заходняй частцы — грунтавое.

З захаду на ўсход Палескую правінцыю перасякае Прыпяць з прытокамі. Гэтая рака мае самае працяглае вясновае разводдзе (да чатырох месяцаў) і затопляе вялікую плошчу. Чым тлумачыцца працяглае разводдзе Прыпяці і невысокі ўзровень пад'ёму вады?

Якія рэкі злучаюць пералічаныя каналы і якія функцыі яны выконваюць?

Гідраграфічную сетку правінцый дапаўняюць меліярацыйныя каналы: збудаваны Дняпроўска-Бугскі, Агінскі каналы.

Плоскі рэльеф правінцый абумовіў вялікую колькасць азёр. Асабліва шмат невялікіх азёр-старыц. Ёсць і буйныя па плошчы рэшткавыя азёры — Чырвонае і інш. На захадзе Палесся сустракаюцца азёры карставага паходжання.

Характэрная рыса гідраграфічнай сеткі Перадпалескай правінцыі — вялікая колькасць вадасховішчаў. Сярод іх Салігорскае, Любанскае, Лактышы, Асіповіцкае, Сялец і інш. Чым тлумачыцца будаўніцтва вадасховішчаў у правінцыі і якая іх гаспадарчая роля?

4. Глебава-расліннае покрыва. У глебавым покрыве Перадпалесся пераважаюць дзярнова-падзолістыя і дзярнова-падзолістыя забалочаныя глебы, якія займаюць каля 70 % сельскагаспадарчых зямель. На Палессі вялікая доля тарфяна-балотных і дзярновых забалочаных глеб, якая складае каля 20 % кожных, як і дзярнова-падзолістых. Пераважаюць дзярнова-падзолістыя забалочаныя глебы — каля 30 %.

Асаблівасцю лясоў Перадпалесся з’яўляецца іх пераходны характар ад хвойных да шыракалістых. Тут сустракаюцца ялова-дубовыя і ялова-грабавыя лясы. А ў межах Палескай правінцыі яловыя лясы адсутнічаюць. Хвойнікі займаюць 55–60 % лесапакрытай плошчы правінцыі. На ўрадлівых глебах растуць дубовыя лясы, якія займаюць 8–10 % лесапакрытай плошчы правінцыі. Унікальнасцю вылучаюцца пойменныя дубровы.

У Перадпалескай і Палескай правінцыях удвая больш, чым у іншых рэгіёнах, карэнных драбналістых лясоў: амаль 22 %. Яны прадстаўлены чорнаальховымі і пушыста-бязазавымі лясамі. Якімі прычынамі тлумачыцца гэты факт?

Доля пойменных і пазапойменных лугоў у правінцыях складае 15–16 %. Асаблівасцю правінцыі з’яўляецца высокая доля асушаных балот, якія выкарыстоўваюцца як сельскагаспадарчыя землі. Палессе характарызуецца высокай доляй адкрытых балот (амаль 7 %). Гэта самыя буйныя балотныя масівы ў Еўропе. Пераважаюць нізінныя асаковыя балоты.

5. Жывёльны свет і прыродаахоўныя тэрыторыі. Прыродныя ўмовы правінцыі вызначылі шырокае развіццё фаўністычных комплексаў лясоў, балот, палёў і лугоў. У складзе фаўны сустракаюцца прадстаўнікі шыракалістых лясоў: казуля, высакародны алень, соня, куніца. Захоўваюцца арэалы распаўсюджання еўрапейскага зубра, балотнай чарапахі, звычайнага хамяка і інш. У вадаёмах сустракаюцца сом, судак, сцерлядзь, падуст і іншыя рыбы. Шмат вадаплаўных і балотных птушак, у тым ліку шэры журавель, шэрая і белая чаплі, чорны бусел.

ААПТ у Палескай правінцыі займаюць больш за 630 тыс. га без уліку Палескага дзяржаўнага радыяцыйна-экалагічнага запаведніка. Гэта самы вялікі паказчык у краіне. Плошча прыродаахоўных тэрыторый рэспубліканскага значэння ў межах Перадпалескай правінцыі каля 350 тыс. га, што крыху менш, чым у Заходне-Беларускай і Паазерскай правінцыях. Перадпалеская і Палеская правінцыі істотна саступаюць папярэднім па колькасці помнікаў прыроды. Пераважаюць тут батанічныя помнікі.

Мал. 78. Заказнік «Выганашчанскае» (Івацэвіцкі раён)

На захадзе Перадпалесся размешчаны найстарэйшы ў краіне нацыянальны парк «Белавежская пушча», а ў цэнтральнай частцы Палескай правінцыі — нацыянальны парк «Прыпяцкі». Вялікія плошчы займаюць заказнікі «Сярэдняя Прыпяць», «Альманскія балоты», «Выганашчанскае» і інш. (мал. 78, 79). Асновай вылучэння заказнікаў сталі буйныя балотныя і лясныя масівы, азёры і поймы рэк. На жаль, Палеская правінцыя моцна пацярпела ад аварыі на ЧАЭС і для яе характэрныя ўсе рэгіянальныя геаэкалагічныя праблемы краіны.

Мал. 79. Заказнік «Альманскія балоты» (Столінскі раён)

Падвядзём вынікі. Перадпалеская правінцыя мае пераходны характар, большасць яе прыродных кампанентаў адпавядае сярэднім па краіне. У Палескай правінцыі самая складаная геалагічная будова. Палессе вылучаецца разнастайнасцю карысных выкапняў. Для клімату Палесся характэрны самыя высокія тэмпературы зімы і лета і самая малая колькасць ападкаў. На Палессі самая высокая доля дзярновых забалочаных і тарфяна-балотных глеб.

Праверце сябе. 1. Якія асаблівасці характэрныя для геаграфічнага становішча Перадпалескай і Палескай правінцый? 2. Якія карысныя выкапні сустракаюцца толькі ў межах Палескай і Перадпалескай правінцый? 3. Чаму на Палессі няма азёр ледавіковага паходжання?

Праблемныя пытанні. 1. Якія новыя прыродаахоўныя тэрыторыі можна стварыць у правінцыях? Абгрунтуйце іх размяшчэнне. 2. Растлумачце, чаму глабальнае пацяпленне клімату найбольш уплывае на ландшафты Палесся.

Ад тэорыі да практыкі. Назавіце найбольш вострыя геаэкалагічныя праблемы Палескай і Перадпалескай правінцый і прапануйце шляхі іх вырашэння.